

De bekoring van het gesproken woord wordt erkend, maar de toehoorder is kritisch geworden, kieskeuriger nu het alternatief van het boek er is. Niet geheel duidelijk wordt of de door Erasmus geschetste figuur in de kerk een boek zit te lezen of in het geheel niet ter kerke gaat wanneer er „iemand van dat slag” op de preekstoel verwacht werd. In het eerste geval beleefde hij naar de schijn toch nog iets van de gemeenschap der gelovigen; in het tweede geval was de stichting een niet meer te ontkennen individuele belevenis. Men kan inderdaad net zo goed thuis een preek lezen, als gedacht wordt dat het enige verschil bij de overdracht van gedachten de levende stem of de dode letter is. Er is echter meer aan de hand. Het maakt vooral verschil of men samen, als gemeenschap, informatie verwerkt of alleen, op eigen houtje. Wie in de kerk een stichtelijk boek zit te lezen, houdt slechts de schijn op nog een beetje met het eerste bezig te zijn.

Zich samen ergeren aan een slechte preek blijft een gemeenschappelijke belevenis; wie met een boekje in een hoekje van de kerkbank vlucht, heeft zich onttrokken aan de gemeenschap van zich vervelende gelovigen. De geletterde die zichzelf wijsmaakt dat er toch ook weer niet zoveel verschil is tussen luisteren en lezen, heeft al niet meer in de gaten wat er met hem gebeurd is sinds hij individueel, op eigen tijd en plaats informatie kon opdoen. Hij zou nooit meer geheel de „horige” van vroeger kunnen worden. Neutraal leek het nieuwe medium slechts voor wie uitsluitend op de inhoud van de teksten lette, maar geen censuurmaatregel kon de uitsluitend horige mens van de tijd voor de boekdrukkunst herscheppen.

Rome

Rome heeft de drukkunst reeds in de vijftiende eeuw dankbaar benut. Gutenberg drukte in 1454 al aflatbrieven. Pauselijke bullen, gebedenboeken, van voor de Reformatie dateert heel wat drukwerk. Van voor de Reformatie is ook de in 1487 voor het eerst gedrukte „Heksenhamer”, die een enorme stoot heeft gegeven aan de gruwelijke heksenprocessen. Ogen-schijnlijk leek de nieuwe techniek overal voor bruikbaar. Pas achteraf viel waar te nemen hoe de boekdrukkunst dorpsgeest en stambewustzijn aantaste, hoe er rond de bijbelvertalingen nieuwe taalgebieden ontstonden met bijbehorend nationalistisch bewustzijn, maar de individualisering van de mens die de typografie meebracht was een van de eerst in het oog springende effecten. „Elke ketter heeft zijn letter” klinkt het ontsteld.

Al in de vijftiende eeuw zijn er pauselijke waarschuwingen tegen boeken bekend. In 1486 stelt de keurvorst van Mainz voor het eerst censuur in zijn dioce in. Pas nadat Luthers geschriften de weg naar de drukpers vinden, wordt Rome zich echter goed bewust van het dreigende gevaar.

De pauselijke bul „Exsurge domine” van 15 juni 1520 maakt een eind aan de rust waarin de drukkers tot dan verkeerden. Eind juli 1520 wordt de nuntius Hieronymus Aleander naar de Nederlanden gezonden om keizer Karel de bul aan te bieden en hem op te wekken kettters uit te roeien. Juni 1521 bevindt Aleander zich in Antwerpen om persoonlijk toezicht te houden op het drukken van het Edict van Worms. Drukker Theodoricus Martinus, bij wie eerder al een groot aantal boeken van Luther in beslag was genomen, moet weinig lust gehad hebben dit document op zijn pers te leggen. Hij beweert een tekort aan letterty-

De nuntius Hieronymus Aleander kreeg opdracht van de paus om Luther te bestrijden. De censuur begint, de publieke verbrandingen van Luthers boeken en de jarenlange vervolgingen van drukkers van reformatische geschriften. 't Werd levensgevaarlijk, gedachten en gevoelens te drukken die niet van hogerhand waren goedgekeurd

Septiceps Lutherus, vbiqz sibi, suis

scriptis, cōtrariis, in Viliationē Saxonicā, p. D.D. Ioā. Cocleij, gdirus

Een voorbeeld van een tegen de Augustijner monnik gedrukt Rooms geschrift uit 1529. Luther wordt voorgesteld als zevenkoppig monster. Let op het boek in zijn handen, „Elke ketter heeft zijn letter”, werd geklaagd nadat de boekdrukkunst zich ontwikkelde

pen te hebben. En ook was er geen corrector aanwezig. Toch krijgt ten slotte Aleander zijn zin.

Brandstapels

Niet lang daarna laaien overal de brandstapels op. Alle verboden boeken moeten door de vlammen worden verteerd. „Men kan zich moeilijk een te donkere voorstelling maken van de indruk, die een dergelijke boekenvernietiging omtrent de jaren 1520-1530 en